

Aspekty społeczno-prawne rozwoju antycznego Rzymu

POD REDAKCJĄ
OKTAWII EWY BRANIEWICZ
i
PATRYKA KOWALCZYKA

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

ASPEKTY SPOŁECZNO-PRAWNE ROZWOJU ANTYCZNEGO RZYMU

Praca zbiorowa

Pod kierunkiem:
dr. hab. Wiesława Mossakowskiego, prof. UMK

Pod redakcją:
Oktawii Ewy Braniewicz i Patryka Kowalczyka

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

Recenzenci

*Prof. UMK, dr hab. Wiesław Mossakowski,
Dr hab. Marek Sobczyk*

Redakcja i korekta

Oktawia Braniewicz, Patryk Kowalczyk

Projekt okładki

Daisy Szczęśniak

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

Publikacja ta została sfinansowana ze środków przyznanych przez Prorektora ds. Studenckich i Polityki Kadrowej prof. dr. hab. Andrzeja Sokalę, Dziekana Wydziału Prawa i Administracji UMK prof. UMK, dr. hab. Tomasza Justyńskiego oraz środków własnych *Sapere Aude* Koła Jurystów Prawa Rzymskiego i Kanonicznego UMK i Koła Naukowego Historii Państwa i Prawa UMK

ISBN 978-83-231-3254-7

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

tel. 56 611 42 95, fax 56 611 47 05

e-mail: wydawnictwo@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń

tel./fax 56 611 42 38

e-mail: books@umk.pl

Druk: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
WIESŁAW MOSSAKOWSKI	
Zerwanie narzeczeństwa w polskim prawie kanonicznym . .	9
JUSTYNA DWORNIAK	
Rzymskie <i>tabulae</i> – pierwsze dokumenty prawne. Ich początek, rozwój i znaczenie w okresie Republiki i Cesarstwa do 400 r. n.e.	19
PATRYK KOWALCZYK	
Wybrane zagadnienia rzymskiego prawa pogrzebowego . . .	31
KLAUDIA MOKRZEWSKA	
Profanacja grobu w prawie rzymskim	43
AGATA KLIMCZYK	
Rodzina w prawie rzymskim, ze szczególnym względnieniem władzy <i>patria potestas</i>	53
KRZYSZTOF TRNKA	
Miejsce <i>familii</i> w porządku prawnym, gospodarczym i społecznym starożytnego Rzymu	65
EWA WILK	
„Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu”, czyli wpływ prawa rzymskiego na ukształtowanie się zdolności prawnej w prawie cywilnym	75

OKTAWIA EWA BRANIEWICZ Sytuacja prawna nasciturusa w świetle prawa rzymskiego oraz porównanie jej z obecnym uregulowaniem w polskim prawie cywilnym, ze szczególnym uwzględnieniem prawa spadkowego	85
MAGDALENA ANDRZEJEWSKA Testament ważny, a jednak nieskuteczny. Ochrona woli testatora przed dziedziczeniem <i>ab intestato</i>	97
JULIA GRZYWNA <i>Bonorum possessio</i> a rozwój rzymskiego prawa spadkowego .	109
WOJCIECH BAŃCZYK Wpływ działalności konsula na tworzenie i stosowanie prawa w starożytnym Rzymie	121
JOANNA ŚWIĘTOCHOWSKA Opodatkowanie prostytutki w starożytnym Rzymie. Pozycja prawna i status społeczny <i>meretrix</i>	139
PAWEŁ SZWAJDLER Porównanie rzymskiej <i>societas</i> i współczesnej spółki cywilnej	151
MARCIN ŻURAWSKI <i>Manet autem societas eo usque, donec in eodem sensu perseuerant</i> – zawiązanie i rozwiązanie spółki w prawie rzymskim	167
JOANNA KRUSZYŃSKA <i>Negotiorum gestio</i> a regulacja prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia w polskim kodeksie cywilnym – o czym zapomina polski ustawodawca?	177

PRZEDMOWA

W Państwa ręce składamy niniejszą publikację. Jest to praca zbiorowa, w której znajdują się wybrane artykuły wygłoszone podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Aspekty społeczno-prawne rozwoju antycznego Rzymu*, która odbyła się 6 grudnia 2013 roku na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Organizatorami powyższego wydarzenia byli członkowie *Sapere Aude* Koła Jurystów Prawa Rzymskiego i Kanonicznego UMK oraz Koła Naukowego Historii Państwa i Prawa UMK.

Ideą, jaka legła u podstaw tej inicjatywy była chęć stworzenia przestrzeni współpracy dla studentów i doktorantów pragnących zgłębiać tematyką prawa rzymskiego oraz zestawiać je z rozwiązaniami współczesnymi. Autorzy poruszyli problematykę historii prawa rzymskiego i jego źródeł, rozwoju rzymskiego prawa obligacyjnego, istotnych kwestii rzymskiego prawa osobowego, rzymskiej Familii oraz ewolucji rzymskiego prawa spadkowego.

Warto zauważyć, że *Aspekty społeczno-prawne rozwoju antycznego Rzymu* stanowią doskonały przykład aktywności początkujących, acz wykazujących wiele dojrzałości i pasji, badaczy prawa rzymskiego. Publikacja tomu z pewnością przyczyni się do dalszego rozwoju młodych naukowców. Chcielibyśmy

podziękować wszystkim Autorom za przygotowane teksty, przybycie na konferencję i współpracę.

W sposób szczególny dziękujemy prof. UMK, dr. hab. Wiesławowi Mossakowskiemu, dr. hab. Markowi Sobczykowi oraz dr Annie Moszyńskiej za pomoc, wsparcie, niezwykle cenne wskazówki, a przede wszystkim poświęcony czas. Słowa wdzięczności za udzielone wsparcie finansowe kierujemy do Prorektora ds. Studenckich i Polityki Kadrowej prof. dr. hab. Andrzeja Sokali oraz Dziekana Wydziału Prawa i Administracji UMK prof. UMK, dr. hab. Tomasza Justyńskiego.

Prezentowane artykuły nie są jedynie zapisem wygłoszonych podczas konferencji referatów, lecz stanowią dowód wyteżonej pracy i dogłębnych badań młodych naukowców. Oddając ten zbiór do rąk Czytelników, mamy nadzieję, że będzie on inspiracją dla dalszej dyskusji nad prawem rzymskim.

Oktawia Ewa Braniewicz, Patryk Kowalczyk

Praca zbiorowa

Pod kierunkiem: dr. hab. Wiesława Mossakowskiego, prof. UMK

Pod redakcją: Oktawii Ewy Braniewicz i Patryka Kowalczyka

Toruń 2014

Wiesław Mossakowski*

ZERWANIE NARZECZEŃSTWA W POLSKIM PRAWIE KANONICZNYM

Rozpracowując niektóre zagadnienia narzeczeństwa (*sponsalia*) według prawa kanonicznego¹, pozostawiłem kwestię zakończenia narzeczeństwa do dalszej analizy. Stąd obecne rozważania, odniesione jednak tylko do Kościoła łacińskiego. Narzeczeństwo², przynajmniej w prawie Kościoła katolickiego, jest specyficznym związkiem kobiety i mężczyzny nie zwią-

* Prof. UMK, dr hab. Wiesław Mossakowski, Kierownik Katedry Prawa Kanonicznego WPiA UMK. Autor wielu publikacji z zakresu prawa rzymskiego i kanonicznego. Uczestnik wielu konferencji oraz sympozjów naukowych zarówno na szczeblu ogólnopolskim jak i międzynarodowym. Od dwóch lat opiekun „Sapere Aude” Koła Jurystów Prawa Rzymskiego i Kanonicznego UMK.

¹ W. Mossakowski, *Próba interpretacji funkcji narzeczeństwa według prawa kanonicznego*, w: *Rodzina w prawie. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr hab. Ryszardowi Sztuchmillerowi z okazji 65. rocznicy urodzin i 30-lecia pracy naukowej*, pod red.: J. Krzywkowskiej, Olsztyn 2013, s. 113–122.

² M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, s. v. Zaręczyny, szp. 201.

zanych w tym samym czasie jakimkolwiek małżeństwem, ani narzeczeństwem. Celem i przedmiotem narzeczeństwa jest przyrzeczenie przez narzeczonych zawarcia małżeństwa w przyszłości. Natura zaręczyn, czyli czynności zawarcia narzeczeństwa wydaje się podobna do „umowy przedwstępnej”. Natomiast podobieństwem czysto podmiotowym narzeczeństwa do małżeństwa jest jednolitość, gdyż podobnie, stronami są te same osoby: kobieta i mężczyzna. Z kolei, z natury rzeczy stan narzeczeństwa, inaczej niż małżeństwa, jest okresem przejściowym. Samo istnienie narzeczeństwa nie jest bowiem celem dla narzeczonych, jak i pośrednio w tradycyjnej obyczajowości nie jest, dla rodzin narzeczonych.

Na terytorium polskich diecezji (terenu przypisanemu Konferencji Episkopatu Polski) do omawianej kwestii zaręczyn ma zastosowanie Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim³. W dalszym toku rozważań zestawiono możliwe czynności i zdarzenia prawne, skutkujące zakończeniem narzeczeństwa:

Primo – ustanie narzeczeństwa wskutek zawarcia przyrzczonego małżeństwa między tymi samymi osobami narzeczonych – nupturientów. Zatem *a contrario*, co niby wydaje się oczywiste, zawarcie małżeństwa przez jednego z dotychczasowych narzeczonych z osobą trzecią, nie może być uznane za wykonanie przyrzeczenia narzeczeńskiego;

Secundo – ustanie narzeczeństwa przez śmierć przynajmniej jednego z narzeczonych. Śmierć jest końcem podmioto-

³ Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele Katolickim z dnia 5 września 1986 (Akta KEP z 1998 r., nr 1), w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, ed. polska na podst. Wyd. hiszpańskiego, pod. red. P. Majer, Kraków 2011, s. 1708–1713.

wości, więc nie ma mowy o jakimkolwiek innym skutku prawnym wobec okoliczności *mortis causa*.

Tertio – „zerwanie narzeczeństwa”, czy to za zgodą obojga stron, co postaciowo można zakwalifikować jako odstąpienie od przyrzeczenia konkretnego narzeczeństwa, czy to „zerwanie narzeczeństwa przez jedną ze stron”. Skutkiem formalnym zerwania narzeczeństwa w obydwu postaciach jest ustanie narzeczeństwa bez osiągnięcia zamierzonego celu, jakim miał być, według aktu zaręczyn, zawarcie przyrzczonego małżeństwa przez narzeczonych.

Wydaje się, że ta trzecia podstawa ustania narzeczeństwa wymaga dokładniejszego przeanalizowania. Okoliczności istniejącego narzeczeństwa mogą niekiedy wzbudzać wątpliwości co do intencji nupturientów, jak i co do rzeczywistych możliwości zrealizowania zamierzonego *in statu nascendi* narzeczeństwa. Ponadto po zerwanych zaręczynach mogą pozostać niekiedy różnorakie skutki, istniejące w sferze majątkowej oraz osobistej, co prowadzi do konieczności rozwiązania kwestii tych skutków. Z drugiej strony, wyobrażenie, że cel narzeczeństwa, jakim powinno być zawarcie umówionego małżeństwa, i to między tymi samymi narzeczonymi, mógłby równie dobrze nie być osiągnięty, wydaje się z natury mało zasadny. Wprawdzie ilekroć następuje ukształtowanie stosunku prawnego, a nawet niesformalizowanego stosunku faktycznego, to można przyjąć nieskrępowaną możliwość modyfikacji takiego stosunku, aż do jego ustania. Podstawą takiego stosunku między narzeczonymi jest wolna wola, a więc również zerwanie narzeczeństwa opiera się na wolnej woli. Co więcej, trwałość narzeczeństwa jest cechą wywołaną przez permanentną wolę pozostawania w narzeczeństwie, celem zawarcia małżeństwa w przyszłości. Przy czym dla uzupełnienia, należy przypomnieć, że z kolei zawarte małżeństwo prowadzi w sposób typowy dla *ius cogens* do trwałości, a więc do nierozzerwalno-

ści małżeństwa⁴, a jakiegokolwiek modyfikacje w zakresie istoty małżeństwa są wykluczone.

Problem zerwania narzeczeństwa jest więc sofistycznym dylematem, w którym jednocześnie występuje swoista wolność zawierania i zrywania zaręczyn, ale jednocześnie w czasie trwania narzeczeństwa nie zanika przyjęty przez narzeczonych cel zawarcia małżeństwa. Z kolei zawarcie małżeństwa katolickiego (według prawa kanonicznego) jest odrębną czynnością, niezależną od narzeczeństwa.

Jednakże zagadnienie trybu zerwania zaręczyn wymaga bardziej wnikliwej analizy. Z treści kan. 1062 Kodeksu Prawa Kanonicznego (KPK) nie wynika wprost jakaś dyspozycja o zakończeniu narzeczeństwa, abstrahując wspomniane oczywiste sytuacje, jak zawarcie przyrzeczonego małżeństwa albo śmierć choćby jednego z narzeczonych. Natomiast w § 2 kan. 1062 tego Kodeksu do hipotezy kanonu⁵ o przyrzeczeniu małżeństwa została dodana dyspozycja takiej treści, że przyrzeczenie małżeństwa nie stanowi podstawy skargi, żądającej zawarcia małżeństwa. Zatem w odniesieniu do braku osiągnięcia zasadniczego skutku narzeczeństwa Kodeks Prawa Kanonicznego uznaje i przewiduje taki sposób zakończenia narzeczeństwa. Wobec tego wydaje się, że najważniejszą kwestią pozostaje forma, czy też tryb „zerwania” zaręczyn.

Na pytanie, czy zaręczyny należałoby zakwalifikować do sfery prywatnoprawnej, czy może, sugerując się usytuowaniem instytucji małżeństwa kanonicznego, wyjść spoza tego wąskiego kręgu kwalifikacji, stawiam tezę, że w polskim, łacińskim prawie kanonicznym narzeczeństwo mieści się w sferze prywatnej, a co do szczegółowych rozwiązań – należy do dziedzi-

⁴ Zasada jedności i nierozzerwalności małżeństwa unormowana kanonem 1056 C.I.C. z 1983 r.

⁵ Kanon jako zawierający normę prawa kanonicznego.